

Liturgická disciplína v kanonickoprávním rámci slavení eucharistie

Stanislav Příbyl

1. Liturgické obřady a liturgické právo

„Křesťané mají právo na bohoslužby podle předpisů vlastního obřadu, schváleného zákonnými pastýři církve, a na vlastní způsob duchovního života, pokud je v souladu s učením církve.“¹ Tento kánon, zařazený v Kodexu kanonického práva mezi základní „ústavní“ práva všech katolických věřících, prozrazuje dvojí disciplínu, dvojí odlišný právní režim. První, týkající se veřejného kultu, se striktně váže právními a liturgickými předpisy, které však jistě nelze chápat jako znesvobodňující omezování, nýbrž především jako nástroj stability a předvídatelnosti

bohoslužebné praxe. Na druhé straně pak disciplína duchovního života věřících naráží podle téže kodexové normy pouze na jedno zásadní omezení, a to ve skutečnosti „mimoprávní“: věřící mají žít svou spiritualitu v souladu s učením církve. To se týká ovšem vnějších projevů zbožnosti, protože právo nemůže postihovat niterná hnutí člověka – *ius de internis iudicare non interest*.

Aby bylo možno hovořit o veřejném, liturgickém kultu, musí být splněny kumulativně tři podmínky: konají jej pouze zákonně pověřené osoby (*personae legitime deputatae*), jménem církve (*nomine Ecclesiae*), a to za použití úkonů schválených příslušnou církevní autoritou (*actus ab Ecclesiae auctoritate probatae*).² Je zřejmé, že takto nastavený právní rámec vyžaduje od těch, kdo „jménem církve“ jednají, především postoj náležitě pokory u vědomí, že služebník církve musí být

¹ CIC/1983, kán. 214.

² Srov. CIC/1983, kán. 834 § 2.

opravdovým služebníkem, nikoli pánem liturgie.³ Celebrant není soukromou osobou, která obřady subjektivisticky utváří či přetváří podle vlastního uvážení. Jeho liturgická spiritualita má být formována a v praxi uskutečňována tak, aby se věřícím dostalo kodexem zakotvených „bohoslužeb podle předpisů vlastního obřadu“, jinak jsou věřící o toto základní právo ochuzováni. Řečeno slovy koncilní konstituce o liturgii, „ani kněz nesmí v liturgii o své vůli nic přidávat ani ubírat ani měnit“.⁴

Liturgické knihy dávají celebrantovi někdy samy prostor k určitým obměnám, jak to vyjadřují například formule umožňující pronést některé výzvy „těmito nebo podobnými slovy“. Dalším projevem flexibility je sama liturgická normotvorba církve, která – pokud se svátostí týče – je tradičně nejvolnější v případě obřadu manželství. Platilo to jak v potridentském období, které se jinak vyznačovalo značným stupněm liturgické centralizace,⁵ tak v současné době, jak předpokládá sám Kodex kanonického práva: „Biskupská konference je oprávněna vypracovat vlastní obřad uzavření manželství, přiměřený zvyklostem kraje a lidu, přizpůsobeným křesťanskému duchu; vždy se musí zachovat zákon, že přítomný oddávající vyžaduje a přijímá projev souhlasu uzavírajících stran; tento obřad musí být přezkoumán Apoštolským stolcem.“⁶

Je na místě připomenout, že právní úprava liturgie je dvojrstevná. Je zde jednak základní právní rámec, daný kanonickým právem, *ius de re liturgica*, a poté úprava samotných obřadů, vlastní liturgické právo, *ius liturgicum*. To je obsažené v liturgických knihách, v protestantském prostředí označovaných též výrazem „agenda“, zatímco v katolické církvi se někdy zjednodušeně hovoří o „rubrikách“, ačkoli se nejedná pouze o červeným písmem uváděné pokyny, nýbrž také (a především) o černě psané texty, určené k recitaci či zpěvu. Vztah mezi oběma právními

³ „Duchovní nepanují nad vírou a církevní obcí (2 Kor 1,24), a proto ani nad její liturgií. Ze základní struktury svátostných znamení, ale také z téměř dvoutisíciletých dějin liturgie se rozvinuly bohoslužebné zákony, jež se přiči subjektivní svévoli a samy o sobě dosvědčují univerzální jednotu církve.“ EMMINGHAUS, Johannes, *Die Messe. Wesen – Gestalt – Vollzug*, Leipzig, 1983, s. 23.

⁴ Srov. *Sacrosanctum concilium* 22 § 3.

⁵ „V údobí po reformě Tridentského koncilu využívaly všechny diecéze možnosti zapojení svých vlastních tradic do podoby obřadu manželství. V tridentských liturgických knihách (misál 1570; rituál 1614) se texty s matrimoniální tematikou objevují na dvou místech: a) *copulatio* – obřad mimo mši (obsažen v rituálu), b) *solemnizatio* – mše se svatebním požehnáním (votivní mše v misálu).“ KUNETKA, František, *Matrimoniální obřady římské liturgie v proměnách a konstantách dějinného vývoje*, in: BUGEL, Walerian a kol., *Obřady manželství v různých liturgických tradicích*, Olomouc, 2013, s. 82.

⁶ CIC/1983, kán. 1120.

systemy, kanonickým a liturgickým, vyjadřuje hned druhý z úvodních kánonů Kodexu kanonického práva: „Kodex zpravidla neupravuje obřady při liturgických úkonech: proto dosavadní liturgické zákony zůstávají nadále v účinnosti, pokud některý z nich není v rozporu s kánony tohoto kodexu.“⁷

Je tedy zřejmé, že obecný kanonický rámec je podrobným liturgickým předpisům nadřazený, proto bylo třeba přizpůsobit liturgické normy novým kanonickým ustanovením kodexu, pokud s ním nebyly v souladu. Tak například podle původní verze obřadů pomazání nemocných, vydané roku 1972, je v případě pochybností, zda nemocný již zemřel, dáno knězi na uvážení, zda v konkrétním případě k podmíněnému udělení svátosti pomazání nemocných přistoupí,⁸ nová verze téže liturgické knihy, vydaná po vstupu kodexu v účinnost, recipuje v této záležitosti požadavek kodexu, že je kněz za těchto okolností povinen svátost podmíněně udělit (*ministretur*):⁹ „Pokud je kněz zavolán k nemocnému, který už zemřel, ať se za něj pomodlí, aby mu Pán Bůh odpustil hříchy a přijal ho do svého království; mrtvému však ať svátost pomazání nemocných neuděluje. Má-li ovšem pochybnost, zda nemocný je opravdu mrtvý, udělí mu tuto svátost podmíněně.“¹⁰

2. Rozvolnění liturgické disciplíny

Nelze popírat, že dnes užívané „pokoncilní“ liturgické knihy v některých ohledech zašly za požadavky vytyčené samotným Druhým vatikánským koncilem. To se týká již samotného liturgického jazyka. Většina koncilních otců hlasovala pro liturgickou konstituci, která sice umožňuje vstup národních jazyků do liturgie, avšak pouze ve velmi omezeném rozsahu: „Užívání latinského jazyka ať je zachováno v latinských obřadech [...]. Avšak ve mši, při udělování svátostí i jinde v liturgii může být pro lid nezdědka velmi užitečné uplatnit národní jazyk. Budiž proto možné poskytnout mu více místa, zvláště ve čteních a připomínkách, v některých modlitbách a zpěvech.“¹¹ Ovšem výzva k plošnému překládání veškeré liturgie do národních jazyků v liturgické konstituci oproti všeobecně rozšířenému přesvědčení zcela schází: „Národnímu jazyku se může poskytnout přiměřený prostor ve mších

⁷ CIC/1983, kán. 2., srov. CIC/1917, kán. 2.

⁸ *Ordo unctionis infirmorum eorumque pastoralis curae – editio typica*, 1972, čl. 15.

⁹ Srov. CIC/1983, kán. 1005.

¹⁰ Srov. *Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné*, Praha, 2002, čl. 15, s. 14.

¹¹ Srov. *Sacrosanctum concilium* 36 § 1 a 2.

za účasti lidu, zvláště ve čteních a ‚přímlovách‘ a podle místních poměrů také v částech týkajících se lidu [...].¹² Z logického výkladu tohoto přání koncilu je zřejmé, že soukromá mše bez účasti lidu má zůstat v latinském jazyce *vždy*, zatímco mše za účasti lidu *může* být také obohacena částmi pronášenými v národních jazycích.

Požadavek ohledně znalosti latinských částí liturgie je kladen na všechny účastníky jako samozřejmost a vzhledem k požadavku „aktivní účasti lidu“ (*participatio actuosa*) dokonce o to naléhavěji: „Je však třeba dbát na to, aby věřící dovedli spolu recitovat nebo zpívat také latinsky části mešního řádu, které jim přísluší.“¹³ Proto není divu, že apoštolská konstituce Pavla VI. *Missale Romanum*, jíž se vyhláší roku 1969 nový Římský misál,¹⁴ která je jinak plná odkazů na koncilní liturgickou konstituci *Sacrosanctum concilium*, nenachází na ni žádný odkaz tam, kde hovoří o „používání (misálu) v tolika různých jazycích“. Takový odkaz totiž nalézt nemůže. Kodex kanonického práva, symbolicky označený Janem Pavlem II. za „poslední dokument Druhého vatikánského koncilu“ jednoznačně staví latinský originál mešní liturgie na první místo: „Mešní oběť se koná v latinském jazyce nebo v jiném jazyce, pokud byly liturgické texty zákonně schváleny.“¹⁵

Je logické, že opuštění církevního jazyka se stalo jednou ze vstupních bran k rozkladu liturgické kázně, příznačnému pro praxi fakticky uplatňovanou v pokoncilním období.¹⁶ Začaly se spontánně vytvářet eucharistické modlitby bez církevního schválení, mnozí duchovní přistoupili k improvizacím a odvrátili se takřka zcela od závazných textů a rubrik.¹⁷ Pro tento neblahý trend mnohde nic neznamenalo

¹² Srov. *Sacrosanctum concilium* 54,1.

¹³ *Sacrosanctum concilium* 54,2.

¹⁴ in: *Acta Apostolicae Sedis* 61 (1969), s. 217–222.

¹⁵ CIC/1983, kán. 928.

¹⁶ „V rámci ‚období experimentů‘ (60. léta) se kladl důraz na zážitkovost liturgie i kreativitu účastníků slavení; jako zvláště vhodná pro to se jevila forma mládežnické mše. Běžná podoba slavení v tzv. experimentálních liturgických centrech měla tři zvláštní črty: šlo o tzv. mozaikovou podobu liturgie (tzv. *collage-liturgie* či *lego-liturgie*) využívající složenin z mnoha předem připravených prvků různého charakteru; dále v ní byl položen důraz na konfrontaci evangelia s událostmi všedního života na základě toho, jak byly prezentovány v médiích; dále šlo o použití běžného jazyka současných lidí a distancování se vůči příliš intelektualizované víře.“ BUGEL, Walerian, *Anafora jako teologický text. Vybrané otázky na příkladu pokoncilních eucharistických modliteb*, Olomouc, 2015, s. 95.

¹⁷ „[...] představený církve by se měl ustavičně s taktem snažit o postupnou demagizaci a deritualizaci liturgie ve své obci. Proto mu místo okázalých liturgických knih dostatečně poslouží pouhá sbírka textů, převážně modlitebních, kterou si pořídí sám a sám uspořádá do malého sešitu s vkusnými

ani definitivní schválení misálu Pavla VI., a s neztenčenou intenzitou pokračoval i v následujícím období. Odpor k závazným liturgickým normám a ke kanonické disciplíně spolupůsobil v některých místních církvích atmosféru chaosu.

Za těchto okolností se za významný nástroj k upevnění liturgické disciplíny považovalo obnovení kanonickoprávního rámce liturgie v novém kodexu Jana Pavla II., vydaném roku 1983. Ten v intencích Druhého vatikánského koncilu vyzdvihl úlohu biskupů a jejich „řádné, vlastní a bezprostřední moci“, kterou ve svých diecézích vykonávají.¹⁸ Proto i ochrana liturgické disciplíny představuje důležitou součást zodpovědnosti diecézního biskupa: „Biskup dbá, aby se do církevní kázně nevloudily nepořádky, hlavně ve službě slova, udělování svátostí a svátostin, úctě k Bohu a svatým a také ve správě majetku.“¹⁹ Diecézní biskupové „v sobě svěřené církvi řídí a podporují veškerý liturgický život a dozírají na něj.“²⁰

3. Nástroje ochrany liturgické kázně v instrukci *Redemptionis sacramentum*

Zejména ve způsobu celebrace eucharistické mešní liturgie však leckde setrvává příliš rozšířená praxe vynalézavě nekázně, proto ještě za pontifikátu Jana Pavla II. došlo k pokusu vymoci dodržování liturgických norem cestou vydání instrukce *Redemptionis sacramentum* Kongregací pro bohoslužbu a svátosti roku 2004.²¹ Instrukce představují specifický disciplinární nástroj, neboť „vykládají ustanovení zákona a dávají pokyny pro jeho provádění“, jejich adresáty jsou „ti, kterým je svěřeno provádění zákona, a je také zavazují při jeho provádění“.²² Jsou vlastně jakousi urgencí, naléhavě upomínající k dodržování disciplíny v konkrétních oblastech života církve. Instrukci *Redemptionis sacramentum* je tak třeba aplikovat v rámci samotného kanonickoprávního rámce daného kodexem, a ovšem také s ohledem na daleko podrobnější normy misálu s jeho úvodem i rubrikami.

deskami nenápadného vzhledu.“ BOUŠE, Zdeněk Bonaventura, *Malá katolická liturgika. Tradice – kritika – budoucnost*, Praha, 2004, s. 36–37.

¹⁸ Srov. CIC/1983, kán. 381 § 1.

¹⁹ CIC/1983, kán. 392 § 2.

²⁰ Srov. CIC/1983, kán. 835 § 1.

²¹ Instrukce *Redemptionis sacramentum* o tom, co se má zachovávat a čeho je třeba se vyvarovat ohledně eucharistie, Praha, 2005.

²² Srov. CIC/1983, kán. 34 § 1.

Sama instrukce pak rozlišuje tři kategorie liturgických excesů: nejtěžší trestné činy, závažné přestupky a další přestupky. První kategorie se opírá o roku 2001 vydané Normy o nejtěžších zločinech (*peccata graviora*) vyhrazených Kongregaci pro nauku víry.²³ Zde nejde o pouhou nedisciplinovanost, nýbrž o ochranu samotných základů eucharistické praxe katolické církve. Je proto logické, že většina z těchto nezákonných jednání má oporu v katalogu skutkových podstat trestných činů, obsaženém v Kodexu kanonického práva: a) odnesení nebo ponechání si konsekrovaných způsobů k svatokrádežnému účelu nebo jejich zahození, kde kodex stanoví trest samočinné exkomunikace a pro duchovního až propuštění z duchovenského stavu;²⁴ b) neplatný pokus o slavení liturgického úkonu eucharistické oběti nebo jeho simulace, kde kodex v prvním případě stanoví opět exkomunikaci *latae sententiae*, ve druhém požaduje uložení spravedlivého trestu;²⁵ c) zakázané sloužení mše svaté spolu s duchovními církevních společenství, která nemají apoštolskou posloupnost a neuznávají svátostnou důstojnost kněžského svěcení, kde kodex rovněž předpokládá uložení spravedlivého trestu;²⁶ d) proměnění jedné způsobu bez druhé při slavení eucharistie nebo obojí mimo slavení eucharistie, kde sice kodex nestanoví samostatnou skutkovou podstatu, užívá však formulí nejpřísnějšího zákazu – *nefas est*.²⁷

V tomto čtyřčlenném seznamu je jako třetí sice uvedena zakázaná intercelebrace s nekatolickými duchovními, avšak na rozdíl od kodexového práva se zde objevuje diferenciacie: mezi *peccata graviora* totiž nenáleží koncelebrace s duchovními církví, jejichž duchovní disponují platným svěcením z hlediska nauky a disciplíny katolické církve. Koncelebrace mezi kněžími téhož východního ritu, přestože jedni jsou „sjednocení s Římem“ a jiní nejsou, bývá tam, kde mezi oběma odnožemi církve panují přátelské vztahy, dokonce mlčky tolerována, ačkoli i tak se jedná o trestný čin. Pro rozlišení dvou stupňů závažnosti trestného jednání napomohla rovněž distinkce Druhého vatikánského koncilu mezi církvemi, jež zachovaly plnou eucharistickou a kněžskou svátostnou strukturu (*ecclesiae*), a církevními

²³ Motu proprio Jana Pavla II. *Sacramentorum sanctitatis tutela*, in: *Acta Apostolicae Sedis* 93 (2001), s. 737–739.

²⁴ Srov. CIC/1983, kán. 1367.

²⁵ Srov. CIC/1983, kán. 1378 § 2, 1° a 1379.

²⁶ Srov. CIC/1983, kán. 908 a 1365.

²⁷ Srov. CIC/1983, kán. 927.

společenstvími (*communitates ecclesiasticae*), které z hlediska katolické nauky zachovaly platnou pouze svátost křtu.²⁸

Do kategorie závažných přestupků pak instrukce zařazuje celkově 28 odkazů na nejrozmanitější liturgické excesy, které se zde pokusila Kongregace pro bohoslužbu a svátosti zaznamenat a považovala za důležité zvláště na ně upozornit. Předně jde o nedodržování předpisů o svátostné materii chleba a vína, kde není rizikem pouze kvalita materie, nýbrž dochází i k pokusům o úplnou záměnu, jež může mít za následek neplatnost mše: „Z toho plyne, že chléb připravený z jiných surovin, třebaže obilných, nebo ten, do něhož byla přimíchána jiná surovina než mouka v takovém množství, že podle obecného mínění nejde o pšeničný chléb, není platnou materii ke slavení oběti a svátosti eucharistie. Je vážným přestupkem přidávat při zhotovování eucharistického chleba další látky, jako ovoce, cukr nebo med. [...] Není přípustná žádná záminka pro použití jiných nápojů jakéhokoli typu, které nejsou platnou materii.“²⁹ Ohledně používání eucharistických modliteb je instrukce velice striktní, neboť požaduje, aby celebrantem používané anafory byly pouze ty, které jsou obsaženy v misálu nebo byly dodatečně schváleny Apoštolským stolcem. Schází zde ovšem napomenutí těch, kteří eucharistické modlitby běžně zcela improvizují a v některých případech se ani nedrží slov předepsané proměňovací formule, což pak může mít za následek vážné pochybnosti ohledně platnosti celebrace (*dubium validitatis*).³⁰

Eucharistické společenství (*communio eucharistica*) je zároveň nejhlubším vyjádřením hierarchického společenství církve (*communio hierarchica*),³¹ proto

²⁸ Tuto koncilní nauku znovu připomněla roku 2000 deklarace Kongregace pro nauku víry *Dominus Iesus*: „Zdůvodnění spočívá v tom, že církevnost (*Kirche-Sein*) se uskutečňuje apoštolskou posloupností v biskupském úřadu. Proto tam, kde tento prvek chybí, nedochází k platnému eucharistickému slavení. Odůvodnění nachází *Dominus Iesus* v koncilním dekretu *Unitatis redintegratio* č. 22, který zde užívá formulace *defectus sacramenti ordinis*.“ WALTER, Peter, *Unitatis redintegratio. Das Ökumenismusdekret und die daraus erwachsene Ökumenediskussion*, in: DIETRICH, Thomas, HERKERT, Thomas, SCHMITT, Pascal (eds.), *Geist in Form. Facetten des Konzils*, Freiburg im Breisgau, 2015, s. 204.

²⁹ Srov. *Redemptionis sacramentum* 48 a 50.

³⁰ Srov. *Redemptionis sacramentum* 51.

³¹ „Z mnoha rozmanitých ekleziologických kategorií teologové i kanonisté nejvíce užívají a diskutují *communio*. Výhodou tohoto pojmu, který se od biskupského synodu roku 1985 považuje za základní a výstižně shrnující koncilní nauku, je způsobilost chápat církev jak ve vertikální dimenzi jako účast na Božím životě, tak v dimenzi horizontálního společenství věřících, společenství církví a hierarchického společenství.“ FANTAPPIÉ, Carlo, *Ecclesiologia e canonistica*, Venezia, 2015, s. 339.

také platí: „V eucharistické modlitbě ať se nevynechává jméno papeže a diecézního biskupa, aby byla zachována prastará tradice a církevní jednota.“³² K tomu lze navíc dodat, že Kodex kánonů východních církví hrozí až trestem velké exkomunikace tomu, kdo by i po napomenutí nadále odmítal uvádět připomínku ordináře v liturgii.³³ Příčinou je křehkost postavení katolických východních církví, jež znají nebezpečí schizmatu a záleží jim na praktickém uskutečňování církevní jednoty.³⁴ Je ovšem zřejmé, že Kongregace pro bohoslužbu a svátosti řeší v instrukci pouze stav v latinské církvi, zatímco pro církve východní je kompetentní také v liturgických záležitostech Kongregace pro východní církve.

Historicky velmi brzké oddělení hodů lásky (*agapé*) od samotného slavení eucharistie³⁵ nebrání v touze tuto praxi někdy také nostalgicky napodobovat. O tom svědčí již 74. kánon tzv. trullánského „pětišestého“ sněmu (*concilium quinximum*) z roku 692: „Nelze na místech posvěcených Bohu nebo v chrámech pořádat tzv. stolování bratrské lásky a jíst uvnitř chrámu a rozestlávat tam lože.“³⁶ Instrukce *Redemptionis sacramentum* pak pojednává velmi zevrubně o zlozvycích a možných nedorozuměních v této oblasti: „V žádném případě ať se nespojuje slavení mše svaté s kontextem obyčejné večeře, ani s podobným způsobem stolování. Mimo případů naléhavé nutnosti ať se mše svatá neslouží na kuchyňském stole, v jídelně nebo na místě používaném ke stolování, ani v sále, kde by bylo přichystáno jídlo, ani ti, kteří se účastní mše, ať nesedají k jídlu v průběhu samotné mše svaté. Jestliže je z vážného důvodu třeba sloužit mši svatou na stejném místě, kde se pak bude stolovat, ať se

³² Srov. *Redemptionis sacramentum* 56.

³³ Srov. CCEO, kán. 1438.

³⁴ „Společenství církví rozdílných ritů se někdy chápe jako modelová cesta k jednotě křesťanstva. Katolická církev věnuje církvím východním zvláštní pozornost, což dokumentuje i dekret 2. vatikánského koncilu *Orientalium ecclesiarum*, který odmítá – v minulosti neblaze proslulé – snahy tyto církve ‚latinizovat‘. [...] Zejména v naší době, od konce 80. let, kdy ve východní Evropě se církve v unii s Římem, kdysi pod nátlakem připojené k pravoslaví, znovu osamostatnily, zatěžují tyto spory vztahy mezi pravoslavnými církvemi a církví katolickou.“ FILIPI, Pavel, *Křesťanstvo. Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*, Brno, 2012, s. 110.

³⁵ 1 Kor 11,20–21.34: „Když vy se však shromažďujete, není to už společenství večeře Páně: každý se dá hned do své večeře, a jeden má hlad, druhý se opije. [...] Kdo má hlad, ať se nají doma, aby se neshromažďovali k odsouzení.“

³⁶ In: *Pravidla všeobecných a místních sněmů i sv. otců pravoslavné církve*, Pravoslavná církev v Československu, Praha, 1955, s. 58.

vloží jasný časový odstup mezi závěr mše svaté a začátek jídla a ať není věřícím podáváno obyčejné jídlo během mše svaté.³⁷

V souvislosti s nedávno slavenou synodou pro Amazonii se opakovaně vyjadřovaly obavy z prolínání náboženského synkretismu do liturgické praxe církve, avšak také v této záležitosti hovoří instrukce jednoznačně: „Jako velmi závažný přestupek je chápána snaha vnést do slavení mše svaté prvky přijaté z obřadů jiných náboženství, které jsou v rozporu s předpisy liturgických knih. [...] Nikdy není knězi dovoleno sloužit mši v chrámu nebo na posvátném místě nekřesťanského náboženství.“³⁸

Ohledně způsobů přijímání eucharistie pak instrukce především reaguje na obvyklou neochotu udělovatelů podat eucharistii klečícím: „Není tedy dovoleno odmítnout věřícímu přijímání např. z prostého důvodu, že chce přijmout eucharistii vkleče nebo vstoje.“³⁹ Instrukce ani žádné další právní a liturgické předpisy neznají také žádné důvody, například hygienické, které by se mohly stát záminkou k nepodání eucharistie do úst. Přijímání na ruku je pouhá možnost volby, která je navíc dána pouze v těch partikulárních církvích, kde tomu odpovídá příslušná právní úprava: „Přestože má každý věřící podle svého rozhodnutí neustále právo přijmout svaté přijímání do úst, jestliže v oblastech, ve kterých to biskupská konference se schválením Apoštolského stolce dovolila, chce přijmout svátost na ruku, ať je mu podána svatá hostie.“⁴⁰

Mezi další velmi závažné přestupky patří mnoho takových, které se týkají především podávání a uchovávání svátosti eucharistie nebo nošení posvátných liturgických oděvů. Častým motivem rozmanitých excesů bývá „klerikalizace laiků“, kteří se svévolně ujímají úloh, vyhrazených duchovním. Například mnohde rozšířenou praxi pastoračních asistentek, které se samy zmocňují slavení liturgie a případně využijí přítomného kněze pouze k provedení proměňování, postihuje instrukce následujícím zákazem: „Dále není laikům dovoleno přebírat úkoly jáhna nebo kněze nebo užívat jejich roucha, ani jiné jim podobné oblečení.“⁴¹

³⁷ *Redemptionis sacramentum* 77.

³⁸ *Redemptionis sacramentum* 79 a 109.

³⁹ Srov. *Redemptionis sacramentum* 91.

⁴⁰ Srov. *Redemptionis sacramentum* 92.

⁴¹ *Redemptionis sacramentum* 153.

Třetí kategorii protizákonných jednání představují podle instrukce „další přestupky“, tedy ty, které nepředstavují ani nejtěžší trestné činy, ani zvláště označené závažné přestupky. Avšak i ty „ať nejsou brány na lehkou váhu“, nýbrž „je třeba se jich vyvarovat a napravit je“.⁴² Instrukce zde nechce obcházet autoritu diecézních biskupů a ukládá místním i řeholním ordinářům s obezřetností zkoumat „fakta, okolnosti a přičitatelnost“, pokud se dozvědí alespoň pravděpodobnou zprávu o „provinění nebo přestupku týkajících se Nejsvětější svátosti“.⁴³

Odpovědnost za péči o liturgickou kázeň však není vyhrazena pouze církevní hierarchii, vždyť se jedná o realizaci uvedeného základního práva *všech* věřících na bohoslužby podle předpisů vlastního obřadu. Kreativistická svévole celebrantů i dalších aktérů liturgie pak Boží lid realizace tohoto základního „ústavního“ práva zbavuje. Proto instrukce formuluje rovněž oznamovací právo každého věřícího, opět se zdůrazněním primární odpovědnosti diecézních biskupů: „Podle možnosti ať se všichni zvláštním způsobem přičiní o to, aby Nejsvětější svátost eucharistie byla uchráněna jakékoliv formy neúcty a omylu a aby byly přestupky zcela odstraněny. [...] Každý katolík, ať kněz, jáhen nebo věřící laik, má právo podat stížnost o liturgickém přestupku diecéznímu biskupovi nebo oprávněnému ordináři. [...] Je však náležité, aby upozornění nebo stížnost byly pokud možno podány nejprve diecéznímu biskupovi. To ať se děje stále v duchu pravdy a lásky.“⁴⁴

4. Tradiční liturgie

Byly to také liturgické excesy, které vedly skupiny katolických věřících západního obřadu k preferenci tzv. „tridentské“ liturgie podle Misálu sv. Pia V.,⁴⁵ naposledy revidovaného sv. Janem XXIII. roku 1962, tedy v období, kdy se zahajoval Druhý vatikánský koncil. V souvislosti se snahou odstranit následky schizmatu roku 1988 (kauza Lefebvre) považoval papež Benedikt XVI. za vhodné rozšířit a usnadnit přístup věřících k „tradiční“ liturgii (*usus antiquior*). Z církevněprávního hlediska

⁴² Srov. *Redemptionis sacramentum* 174.

⁴³ Srov. *Redemptionis sacramentum* 178.

⁴⁴ Srov. *Redemptionis sacramentum* 183–184.

⁴⁵ „Tridentský koncil a jeho témata, to není jakási mrtvola či nalezená kostra, nad kterou můžeme mávnout rukou a vyslovovat ukvapené, a tedy i nedomyšlené soudy a odsudky. Tridentský koncil vždy zůstane inspirací, pramenem, který obohacuje církev i v době druhého vatikánského koncilu, v plné kontinuitě působení Ducha svatého.“ DUKA, Dominik, *Předmluva*, in: HRDINA, Ignác Antonín (přel.), *Dokumenty tridentského koncilu*, Praha, s. 7.

se i v tomto případě jedná o pomoc při realizaci práva věřících na vlastní ritus: na jedné straně má být kanonické právo nástrojem odstraňování nezákonného a škodlivého jednání, na druhé straně může právo také přispět k šíři a prohloubení duchovního života církve;⁴⁶ ostatně věřící mají v rámci garance vlastního obřadu také požívat právo „na vlastní způsob duchovního života, pokud je v souladu s učením církve.“⁴⁷ Tomu také odpovídá skutečnost, že papež v apoštolském listu *Summorum Pontificum* z roku 2007⁴⁸ nepřistupuje ihned k výčtu jednotlivých normativních článků, nýbrž nejprve oceňuje v předmluvě duchovní bohatství, jež se zračí ve starobylém ritu: „Je také známo, že latinská liturgie byla v různých jejích formách po všechna staletí trvání křesťanské církve stimulem v duchovním životě mnoha světců, posilovala tolik národů v etnostném náboženském cítění a obohacovala jejich zbožnost.“⁴⁹

Z hlediska otázky kontinuity liturgického práva je pozoruhodné, že podle papeže nikdy nedošlo k nezvratnému formálnímu zrušení dosavadní liturgie: „Proto je dovoleno slavit mešní oběť podle vzorové edice Římského misálu, který byl vyhlášen bl. Janem XXIII. v roce 1962 a nikdy nebyl zrušen, jako zvláštní formu liturgie církve.“⁵⁰ Následná prováděcí instrukce Papežské komise *Ecclesia Dei* uvádí vzájemnou souvislost obou ritů: „Texty Římského misálu, vyhlášeného papežem Pavlem VI. a texty obsažené v posledním vydání za Jana XXIII. jsou dvě formy římské liturgie, nazývané řádná (*ordinaria*) a mimořádná (*extraordinaria*): dvě formy jediného římského obřadu, které existují jedna vedle druhé. Jedna i druhá vyjadřují to, jak se církev modlí (*lex orandi*). Pro své účtyhodné a starobylé užívání má být mimořádná forma zachována s náležitou úctou.“⁵¹

⁴⁶ „K zavedeným ‚tradicionalistům‘ se přidali další věřící, rovněž mladšího věku, okouzlení hodnotou, již zprostředkuje ‚stará‘ liturgie, a znechucení excesy těch, kdo při bohoslužebných úkonech prosazují svévolnou kreativitu, jež není ospravedlnitelná duchem koncilu, nýbrž je projevem jeho povrchní a zkreslené interpretace.“ PIGHIN, Bruno Fabio, *Diritto sacramentale canonico*, Venezia, 2016, s. 44–45.

⁴⁷ Srov. CIC/1983, kán. 214.

⁴⁸ Motu proprio *Summorum Pontificum*, in: *Acta Apostolicae Sedis* 90 (2007), s. 776–781; in: *Acta České biskupské konference* 3/2008, s. 50–54.

⁴⁹ *Acta České biskupské konference* 3/2008, s. 50.

⁵⁰ *Summorum Pontificum* čl. 1.

⁵¹ *Instrukce k provádění apoštolského listu (motu proprio) papeže Benedikta XVI. Summorum Pontificum* z 30. dubna 2011, in: *Acta České biskupské konference* 6/2011, s. 122–130, čl. 6.

Jemné předivo zákonodárství Benedikta XVI. odstupňovává úlohy aktérů nové disciplíny, kterou zavádí, a skrze ni rozvíjí snahy svého předchůdce Jana Pavla II. v této oblasti.⁵² Jestliže v potírání liturgické nekázně ve smyslu instrukce *Redemptionis sacramentum* a dalších opatření mají zaujímat hlavní a aktivní úlohu biskupové, v implementaci disciplíny podle liturgických knih z doby před Druhým vatikánským koncilem má být výchozím momentem především praxe na místní úrovni, nikoli shora uplatňovaný povolovací mechanismus. Zvláštností je zde trvale existující skupina věřících (*coetus*), která jistě není subjektem kanonického práva, avšak stává se předmětem speciální pastorační péče: „Ve farnostech, kde trvale existuje skupina věřících, kteří lnou k předchozí liturgické tradici, ať farář laskavě přijme jejich požadavky sloužit mši svatou podle obřadu Římského misálu vydaného v roce 1962. Sám ať dbá o harmonické sladění prospěchu těchto věřících s řádnou pastýřskou péčí o farnost, ať tak činí pod vedením biskupa podle ustanovení kán. 392, ať vyloučí nesvár a přispívá k jednotě celé církve.“⁵³

Aplikační mechanismus je nastaven tak, že pokud farář slouží *usus antiquior* podle norem daných apoštolským listem a instrukce, není třeba se uchýlovat k předběžné schvalovací proceduře ze strany ordináře, jak je to zřejmé například z předpisu ohledně celebrace v průběhu týdne: „Slavení podle misálu Jana XXIII. může mít místo o všedních dnech; avšak o nedělích a svátcích se může konat jedna taková mše.“⁵⁴ *Motu proprio* pak velmi moudře staví pyramidu aplikace norem podle principu subsidiarity. Pokud se totiž nevyřeší potřeby věřících lnoucích k liturgické tradici na úrovni farnosti, nastupuje aktivní úloha biskupa, jemuž se klade na srdce: „Snažně žádáme biskupa, aby jejich přání vyslyšel.“⁵⁵ Prováděcí instrukce vymezuje úlohu biskupa jednoznačně: „Posláním diecézního biskupa je přijmout potřebná opatření pro zajištění náležitého respektování mimořádné formy římského obřadu ve shodě s normami motu proprio *Summorum Pontificum*.“⁵⁶ Nikoli svévolné obstrukce, nýbrž skutečné obtíže pak mohou diecézního biskupa případně přimět k tomu, aby se obrátil na Apoštolský stolec: „Biskup, který se o vyřízení takových

⁵² Povolení užívat Římský misál z roku 1962 indultem *Quattuor abhinc annos*, vypracovaným Kongregací pro bohoslužbu roku 1984, a apoštolský list *Vicesimus quintus annus*, in: *Acta Apostolicae Sedis* 81 (1989), s. 899.

⁵³ *Summorum Pontificum* čl. 5 § 1.

⁵⁴ *Summorum Pontificum* čl. 5 § 2.

⁵⁵ Srov. *Summorum Pontificum* čl. 7.

⁵⁶ *Instrukce k provádění apoštolského listu* čl. 14.

žádostí věřících laiků chce postarat, ale brání mu v tom různé příčiny, může věc svěřit papežské komisi *Ecclesia Dei*, která mu poskytne radu a pomoc.⁵⁷ Aktivní úloha ordinářů pak vystupuje do popředí zejména při eventuálním zřizování odpovídajících personálních struktur: „Místní ordinář, posoudí-li to jako vhodné, smí ve smyslu kán. 518 pro slavení podle starší formy římského obřadu zřídit osobní farnost nebo jmenovat rektora či kaplana, při zachování právních ustanovení.“⁵⁸

Celkový právní rámec, ve kterém se *motu proprio* Benedikta XVI. aplikuje, se již neřídí disciplínou předpisů platných před současnou kodexovou úpravou: „V oblasti disciplinárních předpisů se pro slavení mimořádnou formou uplatní církevní disciplína obsažená v Kodexu kanonického práva vyhlášeného roku 1983.“⁵⁹ Příkladem může být disciplína v oblasti postů. Věřící, kteří lnou k tradičnímu ritu, se jistě mohou dobrovolně řídit přísnější postní disciplínou, danou dřívějšími kanonickými předpisy a utvářenou například posty předepsanými pro některé vigilie nebo suché postní (kvatembrové) dny. Přesto však pro eucharistický půst je jako povinné minimum závazný i pro ně pouze hodinový půst (lačnost) před přijímáním eucharistie, platný podle současného kodexu,⁶⁰ není tedy povinností se zdržovat pokrmu od půlnoci⁶¹ nebo tři hodiny před přijímáním,⁶² jak tomu bylo podle dřívějších kanonickoprávních předpisů. Kněžím se také otevírá možnost něco pojíst mezi slavením dvou či tří mší po sobě následujících.⁶³ Možné je i druhé přijetí eucharistie v týž den, které starší disciplína rovněž neznala.⁶⁴

5. Závěrem

Liturgie je podle liturgické konstituce Druhého vatikánského koncilu „vrchol (*culmen*), k němuž směřuje činnost církve, a zároveň zdroj (*fons*), z něhož vyvěrá veškerá její síla.“⁶⁵ Jestliže koncil tak vysoko vyzdvihl právě liturgii, měla by

⁵⁷ *Summorum Pontificum* čl. 8.

⁵⁸ *Summorum Pontificum* čl. 10.

⁵⁹ *Instrukce k provádění apoštolského listu* čl. 27.

⁶⁰ Srov. CIC/1983, kán. 919 § 1.

⁶¹ Srov. CIC/1917, kán. 858 § 1.

⁶² PIUS XII., apoštolská konstituce *Christus Dominus*, in: *Acta Apostolicae Sedis* 45 (1953), s. 15–32.

⁶³ Srov. CIC/1983, kán. 919 § 2.

⁶⁴ Srov. CIC/1983, kán. 917.

⁶⁵ Srov. *Sacrosanctum concilium* 10.

být i liturgická praxe „výkladní skříní“ disciplíny církve. Ve které jiné oblasti církevního života by se měla pravidla dodržovat přesněji a vědoměji, než právě v té, jež představuje samotný důvod pozemského působení církve? Kanonické právo vytváří obecný rámec, ve kterém se děje liturgická normotvorba a má se uskutečňovat i liturgická praxe. Avšak nejen kreativní svévole, nýbrž i rozvláčná a „familiérní“ hovornost vede k opuštění liturgie jako posvátného obřadu a k jeho nahrazení obdobou společenského setkání, připomínajícího svojí atmosférou často spíše spolkovou schůzi či stadiónový happening. Po stránce disciplinární pak může vést liturgická nekázeň až k závažným nedostatkům, které věřícím upírají právo na autentický obřad nebo způsobovat i neplatnost liturgických úkonů.

Na cestě k obnově lze často jen stěží uplatnit kázeňské prostředky předpokládá-né například v instrukci *Redemptionis sacramentum*, zejména tam, kde jsou excesy hluboce zakořeněné a sami ordináři mají obavu nebo nedostatek upřímné ochoty přistoupit k účinné nápravě. Jinou cestou, odporující trendu liturgické nekázně, je umožnit věřícím účastnit se liturgie podle dřívějších liturgických knih v souladu s *motu proprio* Benedikta XVI. *Summorum Pontificum*. V této liturgii je totiž kázeň samozřejmým předpokladem, bez něhož by samy liturgické úkony ztrácely svůj smysl. Církev se tak může stát oním hospodářem, který „vynáší ze svého pokladu věci nové i staré“.⁶⁶ Ty nové by po vzoru starých jemně obrušovala, ty staré pak pečlivě ochraňovala.

Resumé

Článek nejprve zkoumá vztah mezi předpisy kanonického práva a liturgických knih. Konstatuje přednost, kterou má podle Kodexu kanonického práva obecný disciplinární rámec, daný kanonickoprávními předpisy, a uvádí příklad změny, kterou bylo třeba provést v liturgické knize obřadů pomazání nemocných, aby se vyhovělo nové úpravě v Kodexu kanonického práva. Podrobně se pak text zabývá liturgickými excesy při slavení eucharistie, jak je popisuje a postihuje instrukce *Redemptionis sacramentum* Kongregace pro bohoslužbu a svátosti. Představuje také *motu proprio* Benedikta XVI. *Summorum Pontificum*, které rozšířilo používání tradičního katolického obřadu podle Misálu naposledy revidovaného Janem XXIII. roku 1962.

⁶⁶ Srov. Mt 13,52.

Summary

Liturgical Discipline in Canon Law Framework of Celebration of the Eucharist

The article first examines the relationship between canon law regulation and liturgical books. It notes the priority given to the general disciplinary framework provided by canon law under the Code of Canon Law, and presents an example of the change that had to be made to the liturgical book of rites of anointing of the sick in order to comply with the new regulation in the Code of Canon Law. The text deals in detail with the liturgical excesses in the celebration of the Eucharist, as described and punished by the instruction *Redemptionis sacramentum* issued by the Congregation for Divine Worship and the Discipline of the Sacraments. It also presents the *motu proprio* of Benedict XVI *Summorum Pontificum*, which expanded the use of the traditional Catholic rite according to the Missal last revised by John XXIII in 1962.

Klíčová slova: eucharistie, liturgie, kodex, liturgické knihy, latinský jazyk, instrukce, pomazání nemocných, disciplína, kreativita, obřad, půst, trestný čin, přestupek

Keywords: Eucharist, liturgy, code, liturgical books, Latin language, instruction, anointing of the sick, discipline, creativity, ceremony, fasting, crime, offense

Autor

*Doc. JUDr. Stanislav Příbyl, Ph.D., Th.D., J.C.D., je knězem katolické Arcidiecéze pražské. Vystudoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy a Fakultu kanonického práva na Institutu obojího práva při Papežské Lateránské univerzitě v Římě. Na Právnické fakultě Trnavské univerzity v Trnavě se habilitoval prací *Tschechisches Staatskirchenrecht nach 1989*. Je soudcem a ochráncem spravedlnosti Metropolitního církevního soudu v Praze, vyučujícím církevního a světského práva na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, výzkumným pracovníkem Ústavu pro právní otázky náboženské svobody na Právnické fakultě Trnavské univerzity v Trnavě a duchovním správcem kostela Nanebevzetí Panny Marie a Karla Velikého v Praze na Karlově.*

Author

*Associate Professor JUDr. Stanislav Příbyl, Ph.D., Th.D., J.C.D., is a priest from the Catholic Archdiocese of Prague. He studied at the School of Law of Charles University in Prague and the School of Canon Law of the Institutum Utriusque Iuris of the Pontifical Lateran University in Rome. He received the degree of Associate Professor following a successful defence of his dissertation, *Tschechisches Staatskirchenrecht nach 1989 (Czech Religion Law after 1989)*, from the School of Law of University in Trnava (Slovakia). He is a judge soudcem and a promoter of justice of the Metropolitan Tribunal in Prague, teaches church law and secular law at the School of Theology of the University of South Bohemia in České Budějovice, and is a researcher at the Institute for Legal Aspects of Religious Freedom of the University in Trnava, as well as serves as a spiritual administrator at the St. Mary of the Assumption and Charlemagne Church in Prague-Karlovy.*

doc. JUDr. Stanislav Příbyl, Ph.D., Th.D., J.C.D.

Krymská 23

101 00 Praha 10

e-mail: standa.pribyl@volny.cz